

Arnold Dž. Tojnbij

Iz III toma ISTRAŽIVANJA ISTORIJE

Italija u drugoj glavi rasta Zapadnog društva

Videli smo da je Arat u Grčkoj pao na problemu ravnoteže sile kao Makijaveli u Italiji.¹ Videli smo, dakle da su oba državnika završila u padu. Važno je uočiti razliku između ove dve situacije. Dok je Arat u III veku p.n.e. nameravao da grčke gradove-države izvuče iz mreže velikih sila periferije, Makijaveli je na prelazu iz XV u XVI vek hrišćanske ere nameravao da za italijanske gradove-države obezbedi imunitet od zlostavljanja dela Transalpinske Evrope kojoj je bila podvrgnuta, bez ozbiljnog prekida, više od dva veka pre stupanja na scenu Šarla VIII 1494. godine. Drugim rečima, povlačenje Italije iz međunarodne politike transalpinskog zapadnog hrišćanstva slično je nameravanom povlačenju trećevekovne Grčke iz međunarodne politike makedonskih država-naslednika. Ova činjenica je uporediva ne sa ahajskim pokretom III veka p.n.e. već sa atinskim povlačenjem u VIII, VII i VI veku p.n.e. koji smo već proučili u ovom delu.

Uporedno posmatrajući, možemo da uočimo da je atinsko povlačenje u VIII, VII i VI veku p.n.e. i italijansko povlačenje u XIII, XIV i XV veku naše ere pokazalo snažnu sličnost jednog sa drugim. U oba slučaja povlačenje na političkom planu bilo je kompletno i istrajno. Samoizdvojena manjina je svoje energije usmerila na oslobođenje od stranog političkog mešanja stavljući sebi u zadatak da pronađe originalno rešenje problema suočivši se sa celim društvom. I kod jednih i drugih, kreativna manjina se vratila u društvo i svoj rad utisnula u društveno telo. Možemo samo dodati kako je helensko društvo nosilo atički pečat nakon povratka Atine u V veku p.n.e. Naše Zapadno društvo nosilo je italijanski pečat kada se Italija vratiла, ne dobrovoljno već protestujući, na početku *kvinkvećenta*.

Štavio, savremeni problemi koje su Atina i Italija rešile u njihovim društвима bili su slični. Kao i Atika u Heladi, Lombardija i Toskana u zapadnom hrišćanstvu služili su, posle povlačenja, kao odvojena društvena laboratorija u kojoj je eksperiment transformisao lokalno samodovoljno poljoprivredno društvo u jedno međunarodno međuzavisno trgovачko i industrijsko društvo. U oba primera slučaj je radikalno preoblikovao tradicionalne institucije sa namjerom da se uključe u konformizam sa novim načinom života. Jedna komercijalizovana i industrijalizovana Atina promenila se na političkom planu od jedne aristokratske institucije koja se zasnivala na rođenju u buržoasku instituciju zasnovanu na bogatstvu.² Komercijalizovani i industrijalizovani Milano, Bolonja, Florenca i Sijena promenile su prethodni feudalizam

1 Detaljnije o ovom problemu vidi sadašnji tom, str. 301–306, gore.

2 Ova promena, koju je sproveo sam Solon, na početku VI veka p.n.e. bila je istinski radikalna promena u konstituisanju Atine. Poredeći sa ovim prelazak iz oligarhije u demokratiju, koji je sledio tokom sledećih vek i po, bio je sekundaran. Kada se jednom promenila osnova

srednjovekovnog zapadnog hrišćanstva u novi sistem direktnih odnosa između pojedinca građanina i lokalne suverene vlade koja je suverenitet gradila na samim građanima. Konkretni ekonomski i politički pronalasci, kao nestvarne nemerljive kulturne kreacije italijanskog genija, prenesene su iz Italije u Transalpinsku Evropu od kraja *kvatročenta* na ovamo.

U ovoj fazi, svakako, pravci zapadne i helenske istorije razlikuju se u posledicama i činjenici jedne suštinske razlike između položaja italijanskih gradova-država u zapadnom hrišćanstvu i položaja Atine u Heladi. Atina je bila grad-država koja se povukla iz društva gradova-država sa ciljem da se u društvo vrati, ne prekidajući sastav gradova-država. Kada je Atina postala učiteljica Helade, proces učenja je bio olakšan činjenicom da kreativna manjina i imitativna većina imaju jednu važnu zajedničku osobinu. Obe su organizovane po obrascu grada-države a neatinska većina Helade prešla je sa poljoprivrede na industriju i uvela demokratiju sa namerom da uhvati korak sa napretkom koji je atinska manjina napravila. Većina nije pokušala da uvede neku promenu u skali lokalnih zajednica u kojoj je to artikulisala. Bilo je to pitanje promene jednog broja zemljoradničkih aristokratskih gradova-država u isti broj industrijskih demokratskih gradova-država. To nije bilo pitanje promene osnova grada-države koja je bila zajednička ostavština Atine i njenih helenskih suseda.

U odnosima između kreativne italijanske manjine i neitalijanske većine zapadnog hrišćanstva, problem asimilacije bio je mnogo teži, jer u ovom slučaju nije postojalo uporedno zajedničko zemljište između dva dela društva. Za obrazac grada-države, u kojem je italijanska manjina organizovana, nije bilo originalne osnove artikulacije u zapadnom hrišćanstvu. Izvorna osnova, osnova na kojoj počiva zapadno hrišćanstvo, u prvoj glavi svoje istorije se susrela sa izazovom haosa i trijumfovala nad rivalskom Skandinavskom civilizacijom, nije bila grad-država već feudalizam.³ Grad-država u stvari nije originalna institucija Zapadnog društva. U zapadnoj istoriji, grad-država je samo izdignuta u drugom poglavljju. Ona je izdignuta kao novopronađena institucija manjine koja se povukla u ovom dobu. Povlačenje italijanske manjine iz političke igre transalpinskog hrišćanstva bilo je udruženo sa primenom, u delovima nekih odsečenih italijanskih zajednica, osnove grada-države. Promena u osnovi društvene artikulacije bila je jedan od najsumnijivijih načina na koji su se Italijani odvojili od većine zapadnog hrišćanstva u njihovom vremenskom povlačenju.⁴ Ovo nije simultana promena u istom osećaju u društvenoj strukturi zapadnog hrišćanstva u celini. Kada se kreativna italijanska manjina vratila da postane "učitelj zapadnog hrišćanstva", najveći njegov deo je bio organizovan na originalnoj feudalnoj osnovi, ne na novoj osnovi grada-države, na kojoj su Italijani gradili njihov novi model za jedno progresivno Zapadno društvo.

kvalifikacija vlasništvo mesto rođenja, onda je Atina već bila potencijalno spremna za demokratiju. Bilo je to više pitanje do koje tačke vlasništva pojedinci mogu da imaju političku moć bez neke dalje promene u prirodi.

3 Vidi II. D (v), tom II, str. 199–200 i III. C(i)(d), str. 196, gore.

4 O uzdizanju institucije grada-države u italijanskom delu srednjovekovnog zapadnog hrišćanstva kao jednog zabačenog ka očiglednom helenskom društvu u delu usvojenog Zapadnog društva, vidi deo X, dole.

Ova situacija predstavlja problem u zapadnom hrišćanstvu koji *a priori* daje ovde dva moguća alternativna rešenja. U nameri da prihvati nove društvene izume koje je Italija ponudila, Transalpinska Evropa moćno je raskinula sa feudalnom prošlošću i reartikulisala sebe na osnovi italijanskog grada-države. Modifikovala je to na takav način da je to obradila na feudalnoj osnovi i skali kraljevstva-države staromodnog transalpinskog sveta. Teoretski, problem mora biti rešen duž jedne ili druge od tih linija. Jedina stvar koja sada praktično nije bila moguća je da se italijanski izum primeni na transalpinska kraljevstva, bez neke dalekosežne mere adaptacije na jednoj ili drugoj strani. Slučajem, desilo se da je artikulacija grada-države bila odbaćena. Italijanski pronalasci su bili prihvaćeni u Evropi samo onoliko koliko su mogli da se primene na nivou kraljevstva-države. Ipak, alternativno rešenje koje je težilo da Transalpinsku Evropu pretvoriti u jedno društvo gradova-država, nije bilo napušteno bez pokušaja. Premda je eksperiment pokazivao neuspeh, sa znatne udajlenosti pokazivao je neke znake uspeha. Međutim, i pored tih signala on je pao.

Severna Italija nije bila samo mesto u zapadnom hrišćanstvu u kojem je, tokom druge glave zapadne istorije, jedna kreativna manjina uspela da oslobodi sebe iz opštег političkog života Zapadnog društva gradeći gradske zidine i učeći da živi jednim novim životom. Mada je Italija bila region u kojem se ovaj pokret oglasio najjasnije, i postigao najveća stvaralačka dela, pokret nije ekskluzivno italijanskog porekla. Bio je to opšti pokret Zapadnog društva, koji je izbio na površinu gde god su društveni uslovi dozvoljavali.

Dva su glavna uslova: ekonomski i politički. Ekonomski uslovi su izvirali iz polja trgovinske i proizvodne aktivnosti – zadovoljavajući tržiste i izvore snabdevanja – da ih obezbedi da žive od trgovine i proizvodnje umesto da nastave da zavise od zemljoradnje. Politički uslov bio je tačan ekvilibrum ili tačno predviđeni pat – u lokalnom bloku moći između sila velike skale zapadnog hrišćanstva – papstva, carstva i perifernih kraljevstava – da bi se stekle nove moći na maloj skali gradova-država zauzimajući pustu zemlju eventualno sukobljenih ili nepokretnih titana.⁵ Ovo je naročito došlo do izražaja u severnoj Italiji. Severna Italija je bila glavni stub,⁶ od koga je srednjovekovno hrišćanstvo ranjeno u prekomorskoj trgovini sa sirijskim svetom i pravoslavnim hrišćanstvom – dva susedna sveta koji su u to doba bila veća i bogatija od Zapada.⁷ Severna Italija bila je samo zemlja sa malim brojem

5 Jedan od zakona ravnoteže sila je da kada i ona pada u jedan stabilan ekvilibrum, ova situacija daje nam priliku za uspon novih sila manjeg kalibra, smeštenih između postojećih sila koje su vremenski nepokretne zbog pravilnosti nove ravnoteže sila. Ovaj zakon ispitivali smo dalje u delu XI, dole.

6 O ovoj funkciji severne Italije u primitivnoj geografskoj strukturi zapadnog hrišćanstva, vidi I. B.(iv), tom I, str. 38, gore.

7 Italija je bila prirodni most između zapadnog hrišćanstva i ova dva sveta. Kada su zapadno i pravoslavno hrišćanstvo iznikli istovremeno iz interregnuma koji je sledio nakon sloma Rimskog carstva, Italijansko poluostrvo je bilo podešteno među njima a posle zauzimanja pravoslavno-hrišćanskog dela Italije, potpetica, nožni prst i ostrvo Sicilija, postali su mesto sukoba između pravoslavnog društva i ponovo uzdižućeg kolonijalnog sirijskog društva severozapadne Afrike.

stanovništva zbog dugog i tvrdoglavog sukoba za prvenstvo nad zapadnim hrišćanstvom, koji se vodio između papstva i Svetog rimskog carstva. Ovo su okolnosti pod kojima se Italija izdvojila (*circa* 1158–1250) iz mase zapada kao konstelacija društvenih suverenih gradova-država. Iste uslove nalazimo na drugim mestima sa sličnim rezultatima.

U Nemačkoj, na primer, uspon gradova-država bio je promovisan ekonomski na raskršću trgovačkih ruta iz Italije u Transalpinsku Evropu kroz Alpski prolaz. Ekspanzijom Zapada na severu i istoku, Nemačka dobija morsku obalu na Baltiku i slama Skandinaviju, Poljsku i Mađarsku, čime je proširen radijus nemačkih trgovaca pionira.⁸ U isto vreme, na političkom polju, uspon gradova-država u Nemačkoj je indirektno promovisao borbu između carstva i papstva u Italiji – borbu koja će umanjiti snagu carske moći u nemačkoj domovini i tako dati mogućnost carskim nemačkim feudalcima da se ustoliče kao nezavisni prinčevi. Rezultat ravnoteže sile između prinčeva i cara omogućio je uspon gradova-država koji su sebe osetili slobodnim kao njihove starije sestre u Italiji koje su iskoristile sukob carstva i papstva da se osamostale. U Flandriju, opet, uspon gradova-država je promovisao ekonomsko udruživanje na flamanskom tlu trgovaca puteva iz Mediterana, severne Italije, južne i zapadne Nemačke sa morskim trgovaca putem duž atlantske i obale Severnog mora, i preko kanala između kontinenta i britanskih ostrva. Pored toga, flamanski gradovi su postigli cilj njihovom *de facto* političkom nezavisnošću od autoriteta flandrijskih grofova koji su bili feudalci francuske krune a stupili na stranu Engleske u Stogodišnjem ratu (incipit 1337. n.e.).

Tako je sredinom XIV veka feudalni mrak Zapadnog sveta razvejan sa sazvežđem gradova-država. Ovo sazvežđe se rasporedilo u komandujuću formaciju. Na ove dve suprotne strane zapadnog svoda, u Italiji i Flandriju, nalazilo se zvezdano jato takve gustine da je svojim obimom zaokupljalo vidno polje koje nije napustilo vidljive mračne pukotine. Između italijanske i flamanske grupe, preko Švapske i Rajnske oblasti, isprelo se jedno zvezdano rebro slično mlečnom putu a od severoistočnih slabina ove zemljine galaksije, u susedstvu Kolonje, zvezdane struje hanzeatskih gradova sijali su i van preko Vestfalije, od obala Rajne do baltičkih obala. Videli smo kako se novi kosmos gradova-država povećavao i umnožavao sa neverovatnom vitalnošću tokom tri veka. Svetlo je zasijalo u tami iz koje se bilo izdvojilo kreativnim činom, ali tama to nije shvatila. Da li je svetlo preovladalo nad tamom ili je tama rearpsorbovala svetlo?⁹ Došao je trenutak kada je Zapadno društvo moralо

8 O ovoj ekspanziji vidi II. D. (v), tom II, str. 167–170, gore

9 U efemernom prekomorskom svetu (*terre d'autre mer*) koje je srednjovekovno zapadno hrišćanstvo osvojilo za sebe u krstaškim ratovima na račun umirućeg sirijskog društva i pre-vremeno dekadentnog pravoslavnog hrišćanstva. U XIV i XV stoljeću novi kosmos gradova-država koji se pojavio u Italiji brzo je progutao feudalni kosmos koji su krstaši pretvorili u novi kolonijalni domen.

U vreme početnih osvajanja, koja su postignuta u Prvom krstaškom ratu i Četvrtom, lavovske šape su osvojene teritorije podelile na feudalna kneževstva. Italijanski pomorski gradovi koji su uspešno svoju moć primenili kako za svoje tako i transalpinske ciljeve zadovoljili su se sa manjim brojem trgovaca pomorskih enklava. Pri kraju priče opseg teritorija koju su Italijanski i transalpinski osvajači držali potpuno se okrenuo u korist Osmanlija.

birati koji svet, od ova dva alternativna i nekompatibilna sveta želi ubuduće da bude: stari feudalni svet ili novi svet gradova-država.¹⁰

Pre kraja XIV veka ova odluka je donešena. Odlučeno je protiv novih pravaca. Jedan dvadesetovekovni istoričar, gledajući unatrag na intervenišući razmak zapadne istorije od 1400. godine, može jasno da vidi da je od tog datuma novi svet gradova-država već bio osuđen na nedovršenost. Međutim, to je bilo manje štlijivo jednom savremenom posmatraču nego nama danas. Prema su istorijske posledice bile trenutne, savremena pogubljenja nisu bila senzacionalna. Srednjovekovni kosmos gradova-država nije bio ugrožen spolja sa nekakvom poraznom katastrofom. Njegova sudska je bila odlučena ishodom brojnih lokalnih sukoba, ne jednim od ekumenske važnosti. To je uspešno skrivano od očiju generacije koja je sudjelovala u njima.

U Italiji je svetlo bilo pomračeno Čiogijskim ratom (*gerebatur* 1378–1381) između dva glavna italijanska pomorska saveza Denove i Venecije: ekvivalentnom atinsko-lakedonskom ratu 431–404 g. p.n.e. koji je oba protagonista ostavio trajno oslabljenim. Godina 1378. može se uzeti kao početak jedne ere hronične i sveprisutne borbe između italijanskih gradova-država više na naučnoj i profesionalnoj liniji nego na zamornoj i uništavajućoj liniji na kojoj je italijanska moda vodila neprijateljstvo. Sto šesnaest godina između kraja Čiogijskog rata i pojave Šarla VIII (1378–1494) bile su vrhunac Italijanskih kondotjera. Tako su se u poslednjoj četvrtini XIV veka italijanski gradovi-države našli slomljeni jednom drugom snagom. U istim decenijama južni i zapadni nemački gradovi-države dopustili su da lokalni feudalni prinčevi njihovu snagu slome.¹¹

Politika ovih nemačkih gradova-država bila je ambiciozna. Primer švajcarske konfederacije, koja je sklopila savez da se suprotstavi habzburškoj moći krajem XIII i XIV veka, inspirisala je ligu švapskih gradova 1376. i rajnsku ligu gradova 1381. godine. Ove dve lige stupile su u savez jedna sa drugom naknadno. U 1385. godini ovaj savez je nameravao da uključi neke vodeće članove švajcarske konfederacije. Krajem 1385. godine, efikasnost ovog novog federalnog pokreta među centralnoevropskim gradovima-državama testirana je kada je izbio rat između švajcarske konfederacije i Leopolda Habzburškog. Švapski i rajnski saveznici Švajcarske

Italijanski kolonijalni režimi su bili preteće moderne zapadne kolonijalne eksploatacije. Postojani primer ovog procesa nalazimo u istoriji latinskog kraljevstva Kipra koje je osnovano 119–112 g. n. e. Kao rezultat jednog lokalnog sukoba koji je izbio između denovljanske i venecijanske kolonije na Kipru 1372. godine, vladajuća francuska dinastija kuće Luzinjan osetila je denovljansko nepoštenje i bila primorana da Denovljanskoj republici oduzme pravo nad lukom Famagusta sa monopolom strane trgovine na ostrvu. Kiparska kruna oduzela je Denovljanim Famagustu 1464. g. n. e. Međutim, oslabljena feudalna moć mogla se održati samo uz poziv venecijanskog protektora 1466. g. n. e. Ovaj protektorat je Kipar odveo kao i svaki drugi u aneksiju. U poslednjoj glavi ove istorije od 1489. do otomanskog osvajanja 1571. godine, latinski Kipar je bio venecijanska kolonija.

10 Za upoređenje situacije u četrnaestovekovnom zapadnom hrišćanstvu i petovekovnoj Heladi, vidi dalje III.C (ii)(b), dodatak IV, dole.

11 O ovoj krizi i sudsbi gradova-država južne i zapadne Nemačke, vidi Clarke M.V.: *The Mediaeval City State* (London 1926, Methuen), str. 175–178.

proklamovali su kao njihov ratni cilj: "Između šuma Vogeza, Tiringije, Bohemije i donjih Alpa, biće velika unija gradova".¹² Da je ovaj veliki cilj postignut, XIV vek hrišćanske ere bi video staro feudalno društveno telo zapadnog hrišćanstva rasčpljeno nadvoje solidnim konfederativnim klinom gradova-država pravo preko središta Centralne Evrope od Mediterana i Jadrana do Kanala i Severnog mora i Baltika.¹³ U tom bi slučaju snage feudalizma podeljene bile nesposobne da daju drugi uzajamni cilj i novo društvo gradova-država oteralo bi ih sa pozornice. Ovaj vidik se jedva otvorio pre no što je olujno zbrisano. U kritičkom trenutku, rajske i šapske gradovi su se uzdržali. Švajcarci su pobedili Leopolda Habzburškog kod Sempaha (1386. g. n. e.) i "stavili pečat na svoju nezavisnost bez tuge pomoći." Dve godine kasnije kada su se rajska i šapska liga našle u ratu sa njihovim lokalnim feudalcima, nijedan Švajcarac nije otišao da ih spase od poraza. Obe nemačke lige su pobedili nemački kneževi 1388. g. n. e. da bi posle 1389, formalno bile raspушtenе "kao suprotnost Bogu, kralju, caru i zakonu" odlukom svetog rimskog cara Venceslava.

U isto vreme, ista nesreća je pogodila stariju i jaču severno-nemačku ligu Hanzu i Flamansko jato gradova-država.

Flandrija koja je bila stub-oslonac novog režima gradova-država u zapadnom hrišćanstvu, bila je druga po važnosti posle same Italije postavši potčinjena 1384. g.n.e. novoj grani grofova Burgundijiske kuće. U ovim burgundskim kneževima flamanski građani su našli svoje gospodare. Jedna od bitnih stvari je bilo utvrđivanje građanskih sloboda nasuprot feudalnog gospodarstva flandrijskog grofa koji nije imao spoljnji resursa osim grčevite podrške njegovog ubočajenog sizerena francuskog kralja. Sasvim je drugačija stvar za njih ako bi raspolagao sa moći upravljanja teritorijalnim bogatstvima van same Flandrije¹⁴, iako je naučio da ih primeni na svoje italijanske vojne, a fiskalne i administrativne metode u starom transalpinskom feudalnom kneževstvu.¹⁵ Od uspostavljanja burgundske vlasti u Flandriji 1384. g. n. e. do inkorporiranja Flandrije u revolucionarnu Francusku 1795. g. n. e., flamanski gradovi-države će ostati subjekt za Burgundiju kuću i njene naslednike španske i austrijske Habzburge.

Trgovački interesi Hanzeatske lige su pre kraja XIV veka slomljeni u sukobu sa preobraćenim varvarima severne i istočne periferije jednog proširenog zapadnog

12 Ova deviza bila je prihvatanje švajcarske devize: Između četiri kantona biće velika Švajcarska (Clarke, op. cit., str. 177).

13 Zabeležimo da se četrnaestovekovna zona gradova (severna Italija Rajska oblast Nizozemska) približno poklapa u zoni (počev od Burgundije do Šapskog koridora) sa centralnim delom Karolinškog carstva koje nosi ime najstarijeg Karlovića Lotara od 843 g. n. e. (o istorijskoj važnosti Lotarovića dela, vidi I. B. (iv), tom I, str. 37–39, gore).

14 U istoj 1384. godini u kojoj je Burgundija kuća priključila flandrijsku zemlju, uvećavajući domaću teritoriju francuskog vojvodstva Burgundije, biće stešnjeno između francuskih grofova od Navare i carskih grofova Burgundije.

15 Burgundija kuća bila je pionir među transalpinskim dinastijama koje su se smestile u XV veku transformišući njihova feudalna kneževstva u autokratije izumljene u Italiji.

hrišćanstva. *Bivši* varvari našli su sebe efikasno odvojenim od Hanze i njenog partnera Tevtonskog reda, slomivši njihovu brojnu nadmoć u igri kompenzirajući njihovu kvalitativnu inferiornost, uspešno se održavajući u ispravljanju nejednakne ravnoteže.¹⁶ Politički savez Litvanije sa Poljskom 1386. godine bio je veliki udarac za Hanzine gradove i Tevtonske vitezove, a naknadni savez tri Skandinavska kraljevstva 1397. upotpunio je Hanzinu uznenirenost.¹⁷ Sledećih pet vekova istorija Hanzinih gradova je istorija njihovog uspešnog uključivanja u drugo političko telo različite strukture i veće zgrade. Ovaj dugi proces je završen 1866. kada su poslednja tri preživela grada Hamburg, Libek i Bremen odlučili da se priključe severnonemačkoj konfederaciji.¹⁸ Zaista ta integracija može biti označena i kao gašenje tri zvezde bezbrojnog jata gradova-država koji su promenili lice Zapada pet vekova ranije.

Engleska u trećoj glavi rasta Zapadnog društva

Odlučeno je da zapadno hrišćanstvo ne bude pretvoreno u društvo gradova-država sa ciljem da olakša transmisiju nove italijanske verzije zapadne kulture iz Italije u Transalpinsku Evropu. Nije postojao prostor u koji bi istovremeno bili smešteni kosmos kraljevstva-države i kosmos grada-države. Ova odluka je ispisala smrtnu presudu režimu grada-države čak i u italijanskim i flamanskim uporištima. Dakle, ako je nova flamanska kultura bila prenesena u zapadni svet u celini, i čak sačuvala svoje mesto porekla, neophodno je bilo da se prilagodi preovlađujućoj skali kraljevstva-države. Adaptacija je išla tako daleko da je italijanska kultura postala prospekt obrazovanja Zapada pod tadašnjim uslovima koji su se sada založili za ovo širenje pre kraja XIV veka. U ovim okolnostima Zapadno društvo se sukobilo sa novim problemom, koji je formulisan kao dolazeći. U prethodnoj glavi zapadne istorije promena poljoprivrednog aristokratskog načina života u industrijski demokratski postigli su Italijani i Flamanci po cenu reduciranja veličine saveza lokalnih zajednica od tradicionalne i opštevladajuće skale kraljevstva-države koja je pala na sticanju zajedničke valute. U narednoj glavi zapadne istorije, postavio se problem kako da italijanski sistem živi na nivou kraljevstva-države i Zapadnom svetu kao celini. Izazov je prihvaćen u Švajcarskoj, Holandiji i Engleskoj, a odgovor se može označiti kao engleski.¹⁹

16 Vidi II. D. (v), tom II, str. 172–175, gore.

17 Oslobodenja ekspanzije nemačkih gradova-država na Baltiku koja je slomljena političkim jedinstvom Skandinavaca i Poljaka-Litvanaca u XIV veku n.e. mogu se uporediti sa sličnim oslobodenjem od ekspanzije grčkih gradova-država u zapadnom Mediteranu koje su zauzeti u VI veku pre naše ere političkim ujedinjenjem Etruraca i prekomorskih Feničana.

18 Konačno završavanje procesa moguće je datirati u 1933. godini, kada su Hamburg, Libek i Bremen, zajedno sa svim drugim zemljama (*Inde*) nemačkog *raja* (*reich*) izgubile poslednje znake političke individualnosti za vreme nemačke nacional-socijalističke revolucije.

19 Jedan istraživač društvene geografije koji posmatra ovu novu glavu Zapadnog društva nalazi da je u ovoj istoriji opšti obrazac društvene mape zapadnog hrišćanstva isti kao i u prošloj glavi. Kreativne manjine koje su se vremenski povukle s namerom da nađu odgovor na izazov doba izrastaju iz dva susedstvstva na jednom kraju Zapadnog sveta. Engleska i Holandija predstavljaju isti geografski čvor kao Flandrija, Švajcarska i severna Italija. Dodajmo

Sa druge strane, možemo još samo dodati²⁰ da su sve ove tri zemlje bile obezbeđene neuobičajenim stepenom nepristupačnosti lokalne prirodne okoline od izazova koji se predstavljao njihovoj ljudskoj okolini. Drugim rečima, stanovnici ovih zemalja su bili dobro smešteni za povlačenja, ako su ga oni izabrali, iz mreža regionalnog društva koje je samo našlo svoje članove. U trećoj glavi našeg Zapadnog društva Švajcarci, Holanđani i Englezi su krenuli u napad da se oslobođe mreža zapadne međunarodne politike, svoju energiju usmerivši na pronaalaženje rešenja opštezapadnog problema doba.

Švajcarci koji su uspešno savladali križu kosmosa grada-države u drugom delu XIV veka, kada su nemački i flamanski gradovi podlegli, održali su njihovu političku slobodu u švajcarsko-burgundskom ratu 1474–1477. godine protiv najbliže novoitalijanizirane transalpinske sile. Svidelo se to ili ne, Svetom rimskom carstvu, Švajcarska konfederacija stekla je *de facto* nezavisnost 1499. g. n. e. i *de jure* nezavisnost Vestfalskim mirovnim ugovorom 1648. godine.

Holanđani su uspeli da steknu svoje političke slobode od španske habzburške moći u holandsko-španskom ratu 1572–1609. g.n.e. i kao Švajcarska stekla *de jure* nezavisnost od Svetog rimskog carstva 1648. delm Vestfalskog sporazuma.

Englezi, potrošivši svoje energije u Stogodišnjem ratu (1337–1453. g. n. e.) sa ciljem da steknu kontinentalno Evropsko carstvo, uvideli su da na kraju borbe poseduju manju teritoriju na kontinentu nego kada su se upustili u ovu kontinentalnu avanturu. U 1337. godini još su držali Akitaniju, u 1453. napustili su je zadržavši samo Kale. Kale je sledio primer svih drugih poseda na kontinentu 1558. godine. Ovo iskustvo je izlečilo Engleze od kontinentalnih ambicija. Zato su se u narednoj generaciji sukobili s kontinentom u mnogo neprijatnijem vidu: ovog puta ne za hazardno polje engleske ratne avanture u kojima je Engleska oprljila svoje prste, već kao nadostroško teško odgajivano telo za agresivne velike sile nadostroškog kalibra koje mogu da upotrebe kontinent kao bazu za operacije osvajanja ostrva i političko potčinjavanje. Od kada je sklopljen brak kraljice Meri sa kraljem Filipom Španskim 1554. g. n. e. Englezi su bili u sukobu sa novom kontinentalnom opasnošću. Opasnost je progdana uništavanjem Španske armade 1588. godine. Trijumf te godine potvrđen je spolja pogledom, koji se usadio u engleskoj misli kao odgovor na ponižavanja iz 1429–1453. i 1558. godine. Od tog vremena naovamo do Velikog rata 1914–1918. godine, izbegavano je, koliko je to bilo moguće, mešanje u kontinentalnu evropsku politiku, što je bilo prihvaćeno kao jedan od osnovnih i trajnih ciljeva engleske spoljne politike.²¹

svakako, da se ovde zbio jedan opšti zaokret prema severozapadu – od Italije do Švajcarske preko Alpa i od Flandrije do Engleske preko Moreuza – ali relativna važnost ovog čvora je obrnuta. U italijansko-flamanskoj glavi, jugoistočni čvor je mnogo važniji od severozapadnog. U englesko-holandsko-švajcarskom poglavju, severozapadni čvor je u žizi. U modernom periodu, Holandija i Engleska znacičile su više od Švajcarske, dok su u srednjem veku italijanski grofovi znacičili više od Flandrije.

20 U II.D (vii), tom II, str. 262–264 i 268, gore.

21 Ovaj iskaz zahteva neke kvalifikacije u određivanju britanske spoljne politike tokom perioda 1689–1815. g. n. e.

Ta ista politička povlačenja prihvatali su, u različitim okolnostima, Englezi, Holanđani i Švajcarci. Ove tri lokalne manjine u modernom Zapadnom društvu nisu bile jednake u spoljnoj politici. Imale su bolje preduslove za to od svojih komšija. U veku pre nego što se ratna borba raširila vazduhom, švajcarske planine su pružale mnogo manju zaštitu za razliku od holandskih i engleskih voda. U veku pre izuma parobroda, ali pre pronalaska artiljerije, postojale su razlike između širine holandskog vojvodstva, čija je namera bila da izoluje Holandiju od kontinenta i širine engleskog kanala, koji je uvek prelažen sa ciljem da Britanska ostra učini drugim centrom (*alter orbis*). Holanđani su pronašli izlaz iz svoje kontinentalne situacije kada su izašli neizlečivo iscrpljeni četredesetogodišnjom - borbom (1672–1713. g.n.e.) protiv Luga XIV.²² Posle toga, krajem XVIII i početkom XIX veka, Holandija i Švajcarska su bile privremeno okružene Napoleonovim carstvom.²³ Sa druge strane, Engleska je zadržala *alter orbis* za tri cela veka, dok u našoj generaciji nije ponovo spojena sa vojnim i političkim sistemom kontinenta. Ovog puta mnogo zatvorenila je no u ranijoj istoriji od uvek prisutnog progresa sadašnjih mehaničkih pronaalažaka koji su većinom plodovi engleske genijalnosti.²⁴ U ovom posleratnom dobu Engleski kanal nije prelažen do vremena Alve i Viljema(?) Čutljivog. Atlantik nije prelažen u vreme kada je Napoleonova armija bila ulogorenja u Bulonji. Sada ne izgleda neverovatno da je holandska sudbina u XVIII veku možda sudbina Engleske u XX veku. Ova promena u Engleskoj poziciji pripada novoj glavi u Zapadnom društvu koja je tek na početku. Poglavlje kojim se ovde bavimo je poslednje. Producetak engleskog perioda izolovanosti nekih dva veka može se uporediti sa trajanjem helenskog uživanja istih privilegija zbog istorijskih činjenica od kapitalne važnosti. Njen produženi imunitet omogućio je Engleskoj da nadmaši i istisne Holandiju, u toj glavi u ulozi kreativne manjine povukla se da bi se vratila sa originalnim rešenjem za opštedruštveni problem.

U borbi za ovu ulogu između tri manjine pitanje je da li bi Engleska nadmašila Švajcarsku i Holandiju na drugi način. Englesko kraljevstvo je *a fortiori* kao deo budućeg Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije, bilo država velikog kalibra na tradicionalnoj skali. Zaista, u XVIII veku, posle Unije Engleske i Škotske 1707, Velika Britanija nije označavala samo najveću državu na Zapadu po svojoj teritorijalnoj veličini. Bila je i najveća mala zona koja se konsolidovala u stvarno efektivno političko i ekonomsko jedinstvo. Njena politička i ekonomska unifikacija na velikoj skali je od Velike Britanije napravilo izvrsnu laboratoriju za rešavanje suštinskih zapadnih problema danas: problema nalaženja puteva i adaptiranja misli na originalnu skalu kraljevstva-države Zapadnog društva postignuća poznih dana grada-države. Za razliku od nje, Švajcarska i Holandija su bile u nepovoljnijem položaju

22 Holandsko iskustvo u ratu 1672–1713. n. e. bilo je slično atinskom iskustvu u atinsko-peloponeskom ratu 431–404. g. p. n. e. Stari oligarh (Pseudo-Ksenofont, *Respublica Atheniensium*, gl. II, 14–16) smatrao je da je jedan od defekata atinske pomorske moći taj što Atina nije ostrvo. Posmatranje je jednakoprvenstveno na Holandiju, *mutatis mutandis*.

23 Švajcarska je tako više bila u Napoleonovoj moći *de facto* kao Holandija, dok je samo deo Švajcarskog saveza bio formalno inkorporiran u Francusku.

24 O ovom vidi dalje Tojnbi A. X.: *The Conduct of British Empire Foreign Relations since the Peace Settlement* (London 1928, Milford), str. 7–8, i odlomke ovde navedene u *Dominions and Foreign Policy* koji su emitovani 14-tog novembra 1924. od Lorda Greja od Falodona.

jer su obe nastale iz nedovršenog kosmosa grada-države. Švajcarska konfederacija i Ujedinjena Nizozemska bile su dve lokalne kombinacije grada-države.²⁵ Sa institucione tačke, bile su anahronizam u modernom Zapadnom društvu, u istoj kategoriji kao i italijanski gradovi-države Venecija i Đenova. Bile su nespremne za rešavanje problema jer su bile na temeljima grada-države. Zato problem nisu rešile one, već Engleska.

Problem se sastojao, kako smo videli, u tome kako da se prenesu društveni rezultati režima grada-države na skalu kraljevstva-države sa delom feudalnog nasleda. Tri su karakteristične promene koje se sprovode: demokratska umesto aristokratske forme vladavine, trgovina i industrija zamenjuje poljoprivrednu ekonomiju i uvođenje novih standarda poslovne efikasnosti u rukovodenju ekonomijom i politikom. Sve je ovo preneto na nivo feudalnog kraljevstva.

Prvi pokušaj da se efikasnost grada-države primeni na nivo iznad grada-države učinjen je unutar samog kosmosa gradova-država. Ona se potvrdila rasprostranjenim pokretom koji je spojio lokalna sazvežđa gradova-država u veće političke zajednice koje su bile čvrste i stalne kao njihovi individualni činioci gradovi-država. Pokret je naročito bio aktivан u Italiji. Početkom XV veka, severni i centralni italijanski regioni Lombardije, Romanje, Toskane, Umbrije podeljeni su između sedam ili osam gradova-država. Drugim rečima, postojao je veći broj potpuno samostalnih država u jednom delu Italije 1300. g. n. e. koliko se moglo izbrojati 1935. u celom svetu. Sa druge strane, od Makijavelijeve smrti, u 1527., broj suverenih država u istoj zoni je ograničen sa sedam ili osam na deset, uključujući Papsku oblast. Švajcarska i Hollandija su spomenici širenja istog pokreta integracije kasnijeg datuma. Oni su bili mnogo uspešniji od Italijana u jednoj stvari. Uspeli su da ujedine veći broj gradova-država u veće političke saveze bez nametanja demokratske vrste vladavine koje su bile duša političkog života pod režimom grada-države. Feudalna struktura gradova-države sprečavala je Švajcarce i Hollandane da dalje provode nove eksperimente u demokratskoj vladavini. U Italiji su beneficije teritorijalnog ujedinjenja kupovane po cenu gubitka političke slobode u dvostrukom smislu.

Na prvom mestu, kada su ovih sedam ili osam gradova-država spojeni zajedno u jednu aglomeraciju od sedam ili osam gradova-država, ujedinjenje nije sprovedeno kroz dobrovoljnu federaciju država članica na jednakoj ravni, već kroz potčinjavanje i osvajanje, u ovom slučaju, pola tuceta slobodnih gradova-država od mnogo moćnijih i dominirajućih suseda. Veliko vojvodstvo Toskane rezultat je osvajanja Fizezole, Voltere, Areca, Pistaje, Pize i Sijene²⁶ od Florence. Venecijanski posedi na kontinentu zasnivaju se na nametanju venecijanske vlasti Treviju, Padovi, Višencima,

25 Pravno, švajcarska konfederacija je bila unija kantona a Ujedinjena Nizozemska unija provincija. U oba saveza glavne članice bile su gradovi-države *de facto*.

26 Sijenska teritorija bila je pripojena Florenci ili bolje rečeno podeljena između Florence i Španije u godini 1557, trideset godina nakon Makijavelijeve smrti. Posle toga, Florentinska politička zajednica se transformisala u veliko vojvodstvo Toskanu (Titulu je Medičiju, vojvodi Florence, bio dodelio papa 1567. godine a priznao ju je sveti rimski car 1567. godine). Dalje borbe, i preuzimanje Sijene, u 1555., od udruženih florentinsko-španskih ekspedicionalnih snaga bio je brutalan čin osvajanja kao i neki prethodni koraci u formiranju florentinske imperije.

Veroni, Breši i Bergamu. Papska država je zaokružena, ili u teoriji, rekonstruisana, zahvaljujući političkoj degradaciji obližnjih gradova-država u Bolonji i Ferari na status i oblik legata. Mora se uzeti u obzir i znatna raznovrsnost u imperijalnoj politici ovih italijanskih sila. Gradovi-države koji su pali pod venecijansku upravu bili su isto tretirani, dok su Pizu namerno i bolesno ruinirali njeni florentinski osvajači u XV veku. Što se snažnih i prevrtljivih Bolonjeza tiče, oni se nisu pomirili da vladaju kao satrapi Svetе stolice papskih legata. Lokalni uslovi i reakcije su različiti, ali je gubitak političke slobode bio opšte pravilo. Potpuno ugnjetavanje koje su sprovidile osvajačke sile nije bilo nikakva retkost. Na jednoj strani teritorijalna konsolidacija Italije zahtevala je gubljenje političkih sloboda, dok su na drugoj za imperiju gradova-država, sa izuzetkom Venecije²⁷, svi platili posedima potpavši pod vlast svojih suseda. Formacija ovih minijaturnih italijanskih imperija bila je savremenica uspona italijanskih despota koji su bili minijaturni prethodnici transalpinskog Luja XI ili Henrika VII.

Bilo je verovatno moguće u jednom delu XIV veka da se Milansko vojvodstvo i Venecija održe nasuprot kućama Anžu ili kući Luksemburg. Ova teoretska ravnoteža, svakako je bila kratkog veka, ako je uopšte postojala, jer je italijanska politička efikasnost u šapama despotizma dokazala da je najlakše da se aklimatizuje na transalpinskoj skali. Pre kraja XV veka svako od kasnijih italijanskih kneževstava je bilo odlučno izbačeno političkom snagom autokrata Luja XI u Francuskoj, Ferdinanda i Izabele u Španiji i Henrika VII u Engleskoj.²⁸

27 Đenova, svakako, pored Venecije, zadržava njene republikanske institucije, dok ih nije izgubila u Napoleonovom carstvu. Međutim, teško da se Đenova ubrajala među imperije italijanskih gradova-država, jer nijedna zajednica na Rivijeri koju je ona potčinila pod svoju vlast nije predstavljala nešto od njenog samog kalibra.

28 U helenskoj istoriji, analogni odnos između političkog despotizma i teritorijalne konsolidacije u istoriji moderne Italije je pronaden ne u helenskom svetu u celini, niti u kontinentalnoj Grčkoj ili u Egeji već u kolonijalnim posedima Helade na Siciliji i Magna Greciji (Velikoj Grčkoj).

U kontinentalnoj Grčkoj, despotizam i konsolidacija nisu išli zajedno. Suprotno tome, gradovi-države oko Korintskog zemljouza bili su povezani u međunarodnu uniju u prvo vreme njihove istorije u momentu kada su se oni oslobođali despota koji su vladali njima tokom VII i VI veka pre naše ere. I povlačenje zemljouških despota i formiranje peloponeske lige su bila dela spartanske vlade. Ova dva spartanska piona nisu samo istovremeno već i dve sasvim dopunjujuća dela jedne jedinstvene politike.

Na Siciliji i Magna Greciji, s druge strane, helenska istorija se razvila na linijama koje su bile paralelne modernom italijanskom razvitu koje smo baš ispitivali. U ovoj zapadnoj oblasti helenskog sveta, pokret prema konsolidaciji u V i IV veku p. n. e. bio je mnogo istrajniji od kretanja u centralnoj Grčkoj pod etolskim i ahajskim savezima III veka.

Konačno možemo posmatrajući uočiti kako je konsolidacija grčkih gradova-država Sicilije i Magna Grecije pod siračkim imperijom i Tarentom u V, IV i III veku p.n.e. bila neefektivna kao i konsolidacija italijanskih gradova-država pod Milanom, Venecijom i Florencom u XIV, XV i XVI veku hrišćanske ere sa namerom da omogući ovim malim kneževstvima da ih održi protiv okolnih varvara. Grči sa Sicilije i Magna Grecije trpeli su istu sudbinu u rukama Kartaginjana, Oskanaca i Rimljana, koju su Italijani trpeli u rukama Habzurga i Burbona. Vidi se da je paralela izradena sa izvanrednom tačnošću.

Ovo širenje italijanskog modela autokratije preko Alpa bilo je italijanska propast. To je transalpinskim zemljama donelo samo nejednaku dobit.

Razlike leže u samoj prirodi društva, jer svaki društveni sistem ima jednu konkretnu celinu. Zbog toga je teško prihvatići neki deo stranog društvenog sistema bez izuzetka. U prirodnoj evoluciji srednjovekovnog grada-države, rast demokratije, industrije i trgovine se nadovezivao jedan na drugi. Bili su sinonimi za politički i ekonomski uspeh buržoazije. Nijedna klasa ne može da raste preko jedne tačke u bilo kojoj sferi društvenog života bez istovremenog rasta i proporcija u drugim.²⁹ U Italiji, stara buržoazija počela je da ekonomski propada isto tako brzo kao što im je slobode uzela autokratija. Teško se može videti gde i kada je nova italijanska autokratska forma vladavine prenesena u transalpinska kraljevstva. Snažno novo transalpinsko građanstvo raslo je pod senkom u zajednicama koje su bile dominantno agrarne i feudalne. Nije bilo tako čudesnih udaljavanja u transalpinskim zemljama od zakonskog reda prirode.

U Španiji, autokratija Ferdinanda I i Izabele izrasla je u statuu da bi postala velika autokratija Filipa II. U Francuskoj, po sličnoj modi, autokratija Luja XI nagnjila se do Luja XIV. Dva veka je proteklo bez nekog kreativnog političkog kretanja od autokratije prema demokratiji u većini transalpinskih zemalja.³⁰ I u Španiji i u Francuskoj, uvođenje novih italijanskih institucija despotske vlasti doveo je do atrofiranja transalpinskih feudalnih institucija, bez prizivanja novih namesto njih. U ovoj političkoj atmosferi posmatrača ne iznenadjuje da bogatstvo Novog sveta nije spasio špansku trgovinu i industriju od dekadencije, niti vladajući patronaž francuske trgovine i industrije pod Kolberovom administracijom što Francusku nije uspeло da učini sposobnjom da se takmiči na ekonomskom planu sa Holandijom i Engleskom.³¹ U Engleskoj je problem prevođenja sa skale grada-države na skalu kraljevstva-države uspešno rešen.

29 Savsim je tačno da odbačene manjine koje su odgovarale na izazov nalaze kompenzaciju za biće isključujući iz sigurnih sfera društvene aktivnosti pobedonosno za sebe i monopol u drugim oblastima. Istina je da odgovorna kažnjena manjina ne može da uspe preko jedne tačke, čak u ograničenoj sferi, sem ako se konačno ne vraća zajednici iz koje je nastala. Značajan primer nalazimo u istoriji engleskih Nonkonformista (vidi sadašnje poglavlje, str. 334, gore). Engleski Nonkonformisti odgovorili su na izazov njihovog delimičnog isključenja iz društvenog života za vek i po (oko 1673–1828. g. n. e.) od početka industrijske revolucije. Oni su mogli toliko da se uključe u industrijsku revoluciju, da se nisu vratili društvenom životu (bez gubljenja njihove prevlasti u privatnom biznisu), u XIX veku. Desilo se to ubrzo pošto je industrializam u Engleskoj dostigao svoj vrhunac.

30 Transformacija domaće transalpinske feudalne monarhije u jednu italijaniziranu autokratiju imalo je isti efekat kao transformacija domaće makedonske "homerske" monarhije u jednu aticiziranu autokratiju. O modernizaciji i obnovi institucije monarhije u helenskoj istoriji, vidi III. C. (ii), dodatak IV, dole. Oba su sredstva pala jer su bila kratkog daha (za nevolju kratkog reza, vidi IV. C.(iii) (a), tom IV, str. 123–131, dole)

31 Ovde su naravno, pokreti u Španiji i Francuskoj anticipirali ili se ugledali na trgovacka i industrijska dostignuća Holandana i Engleza. To je znacilo da su u obe zemlje ove pokrete naparavile kažnjene manjine koje su konačno isterane, nalazeći azil među njihovim mačehama zemljama ekonomskim rivalima. Tako su Holandija i Engleska, a ne Španija i Francuska na kraju okoristile poslovni sposobnostim španskih Jevreja i francuskih Hugenota.

Iz nekog razloga, uvođenje novog despotizma koje je dalo smrtonosni efekat u Španiji i Francuskoj, dalo je sasvim suproti u Engleskoj. Tamo je to prihvaćeno kao izazov koji zahteva odgovor. Engleski odgovor odiošao je novim životom i uvođenjem novih funkcija u tradicionalnu konstituciju transalpinskog političkog tela, koji je bio, kao i francuski i španski, ostavština iz zajedničke prošlosti zapadnog hrišćanstva.

Jedna od tradicionalnih transalpinskih institucija,³² bila je periodično održavanje skupštine ili saveta (konfederacija) između krune i kraljevske države zbog dvostrukog cilja, iznesenih žalbi i dobijanja glasova za obezbeđivanje krune materijalnim sredstvima, imovinom jedne *quid pro quo* časne obaveze u kruninom delu da bi dobro zasnovane žalbe bile obeštećene. U postepenoj evoluciji ove parlamentarne institucije "kraljevstva preko Alpa su otkrila kako da savladaju njihove regionalne probleme materijalne skale – problem obeshrabrujućeg broja i neizvesnih distanci – izmišljajući, ili ponovo otkrivajući, legalno pravo zastupanja". O dužnostima ili pravima svake osobe brinu se u parlamentarnom poslu uvezvi lični ideo u postupcima, što bilo je razblago u ovim glomaznim transalpinskim feudalnim kraljevstvima³³ – opunomoćenik. A dužnost poslanikova je da snosi teret putovanja, čak iz udaljenih delova kraljevstva, na mesto gde se nalazio Parlament.³⁴

Ova feudalna institucija jednog periodičnog skupa bila je u početku određena da posluži kao veza između krune i potčinjenih. Naročito, je to omogućilo kruni da

32 Institucija parlamenta nije, naravno, isključivo transalpinskog porekla, nisu nepoznata u srednjovekovnoj Italiji. U severnoj i centralnoj Italiji, svakako je rast institucija bio brzo presećen usponom grada-države, tako da je reč o transalpinskoj instituciji koja se razvila.

33 Dalek izum železnice, telegrafije i drugih mehaničkih sredstava komunikacije učinio je moderni Englesku i Francusku manjim – u smislu ljudske geografije od Atike i Makedonije u helenskom svetu.

34 Gde je i kada parlamentarna institucija postala od suštinske političke važnosti za članstvo postavši privilegija unutar omrznutne dužnosti, praktično izrasla iz biranja rivalskih kandidata (u modernom shvanjanju selekcije)? Pojavljuje se jedno još nesredeno pitanje da li traženja izbornog sistema, u modernom smislu, na parlamentarnom polju, pomera originalni pronačin ili je to sugerisano mislima izumitelja sa crkvenog polja, na kojem je ideja izbora bila bliska srednjovekovnom Zapadnom društvu, kao jedan tradicionalni izum za postavljanje ne samo članova konsultovanog tela, već i pojedinih činovnika. Izbor egzekutivnih službenika bio je deo ustavne mašinerije helenskog grada-države, koji je pozajmljen od hrišćanske crkve kao metod koji su postavili opat, biskup, patrijarah i drugi crkveni dostojanstvenici. Kada je hrišćanska crkva stupila u partnerstvo sa Rimskim carstvom u IV veku n.e., autokratija je nameravala da posegne samo za vladavinom na crkvenom polju, već založeno na svetovnom polju. Ali ovaj proces je zaustavljen slomom carstva, dok u zapadnom hrišćanstvu slično pravoslavnom, carska vlada nije efikasno oživelja sistem izbora izvršnih službenika koji je preziveo u zapadnoj crkvi kao uhodana institucija. Nov zapadni konstitucionalni pronačin koji može a ne mora biti inspirisan crkvenim, bio je primenjen na izborne savete za sekularna feudalna konsultativna tela čiji je cilj bio da se ona učine reprezentativnim. Ideja zastupanja kao i izborni uređaj, su se pojavili u helenskoj ustavnoj istoriji. Ali u helenskoj istoriji nikada nisu kombinovane. Izborni uređaj je uvek bio rezervisan za izvršne službenike, dok je reprezentativnost konsultovanih tela bila odvojena, logično, od iskorišćavanja uređaja većine.

uveća prihode, u zamenu za koncesije u političkim stvarima. Tada se više insistiralo na običajnim feudalnim pravima. Sa druge strane, srednjovekovni transalpinski Parlament izvorno nije bio podešen za taj zadatak kojem se uspešno prilagodio u Engleskoj u XVII veku preuzevši krunin posao bez mnogo konsultovanja i pogoda, na način na koji su kraljevski prerogativi vršili svoja prava.

Između premišljanja i diplomatičke akcije na jedne strane, i egzekutivne akcije na drugoj, smestio se veliki jaz. Dve političke linije zahtevale su i izazvale sasvim različite poglede, navike i mogućnosti. Dok se institucija Parlamenta ustanovljavala u celoj Transalpinskoj Evropi, englesko kraljevstvo tokom XIV i XV veka još nije davalo znakova krajem XV i XVI veka, da je transalpinska institucija postala sposobna da postane klica novog oblika vladavine političkim telom na nivou kraljevstva-države. U toj generaciji, ove stvari bile su skrivane od mudrih i obazrivi.³⁵ Još se nije nazorao budući smer transalpinskog evropskog ustavnog razvoja u Makijavelijevim inače prodornim studijama o Francuskoj i Nemačkoj.³⁶ A da se oštroidom florentinskom publicisti desilo da je tokom njegove kancelarske karijere bio poslan na diplomatsku misiju u Englesku, mislimo da bi bez sumnje bio zadivljen budućnošću koju bi tu ugledao. Zaista, da je jedan italijanski posmatrač posetio Englesku sto godina nakon Makijavelijevog doba, u ranim decenijama XVII veka verovatno bi rekao da je staromodna lokalna institucija Parlamenta podlegla novostvorenoj italijanskoj instituciji autokratije u Engleskoj, kao i u drugim transalpinskim zemljama. Teško bi prihvatio da je vek pre, triumfalni transalpinski napredak autokratije zaustavljen postavši ustavni *tour de force*, vraćajući srednjovekovnu transalpinsku instituciju parlamenta u mnogo efektivnijem egzekutivnijem motu političke akcije nego što je bila za lične vladavine Matea Viskontija, Henrika Tudora ili Luka Valoa.

Zašto je Engleska prihvatile, i susrela se uspešno, sa izazovom koji nijedno drugo transalpinsko kraljevstvo nije savladalo? Zašto je transalpinska feudalna monarhija izrasla u ustavnu u Engleskoj, kada je ona dala absolutnu monarhiju u Francuskoj?

To je zato što je engleska monarhija postala nacionalna pre nego feudalna, u vreme kada je francuska monarhija ostala samo feudalna. Kada je feudalni element nestao, kao što se desilo u oba kraljevstva, u Engleskoj je mesto zauzela vlast u kojoj je država počela da učestvuje. U Francuskoj nije postojala sila koja bi zamenila feudalnu monarhiju sem nekontrolisane moći jednog absolutističkog kralja. Opadanja feudalizma u Francuskoj, nije bilo autoriteta, niti ljudi politički spremnih da preuzmu ili podeli vlast sa kraljem, da u centralizovanoj vlasti zamene feudalnu decentralizaciju. Mesto je mogao uzeti samo autoritet koji je istovremeno bio centralizovan i nacionalan, a tada je samo monarh posedovao oba svojstva i

35 Matej, XI. 25

36 U izveštajima slatim njegovim ambasadorima na francuski dvor u *Ritratti delle cose della Francia* se pojavljuju bez aluzija francuski posedi (pet parlamenata je pomenuto u *Ritratti* ali ovde se svakako radi o dvorskom zakonu a ne o parlamentarnom telu engleskog tipa). U izveštaju sa njegove misije kod cara i ponovo u *Ritratti delle cose dell'Alamagna* i *Rapporto di cose della magna nalazimo pet beležaka o sednicama carske dijete i jedne sednice lokalne tiolske dijete. Ovdje Makijaveli jasno pokazuje kako se realizuje moć iskupljena na jedno mesto.*

samim tim bio absolutni monarh. Drugim rečima, u Engleskoj je postojala saradnja, a nje se pridržavalo dok su feudalni uslovi još postojali. Posle toga, kada su uslovi nestajali jaka centralizovana nacionalna sila koja je izvirala bila je ona na kojoj je počivala svojina. U Francuskoj, ovo sudelovanje nije počelo da cveta tokom perioda feudalnih uslova, niti se nastavilo dalje, kada su oni počeli da propadaju, tako da je feudalna monarhija bila pretvorena praktično ako ne teoretski u apsolutnu [...] Odlučujući faktor u determinisanju rezultata za Englesku bila je rana centralizacija administracije koja je ovde sprovedena brže nego bilo gde drugde. To je od Engleske stvorilo zemlju sa jednim opštim zakonom koji je malo bio pod uticajem Rima. Zato je postala ustavna, ne apsolutistička monarhija.³⁷

Ovi predisponirani uslovi stimulisali su englesko političko telo da sa uspehom prihvati izazov sa kojim su se druga transalpinska politička društva suočila licem. Engleska je novo vino renesansne italijanske administrativne službe prenela u stare boce srednjovekovnog transalpinskog parlamentarizma bez namere da se stare boce razbiju. Ovaj ustavni trijumf može se označiti kao zaprepašćujući *tour de force*. Engleski *tour de force* preneo je ponovo Parlament preko zaliva da podeli vođenje vladavine što je politički čin kreacije, koji je izvela za Zapadno društvo engleska kreativna manjina tokom perioda povlačenja. Ovaj politički izum stvorio je klimu za sledeći engleski ekonomski izum *Industrijalizam*.³⁸

“Demokratija” koja je u suštini sistem u kojem je učesnik odgovoran Parlamentu koji predstavlja narod, i “Industrijalizam” koji je u suštini sistem manjinske proizvodnje rukama koncentrisanim u fabrikama zasnovanim na mašinerijama, dve su gospodareće institucije koje dominiraju zapadnim životom našeg doba.³⁹ Primenjene su jer su to bila najbolja rešenja koje je Zapadno društvo bilo sposobno da nade za problem prenosa rezultata kulture italijanskog grada-države na skalu kraljevstva-države. Oba su izrađena za Zapadno društvo u Engleskoj, u veku kada je ona bila vremenски povučena iz opšteg života Zapadnog sveta.

Kakva će biti uloga Rusije u našoj zapadnoj istoriji?

U savremenoj istoriji velikog društva u kojoj je naše zapadno hrišćanstvo raslo, možemo li ponovo uočiti simptome tendencije za novo balansiranje na drugoj strani čiji simptom pokazuje težnju ka daljem rastu? Da li italijanska rešenja ranijih problema koja su stvorila nove probleme, koji su predani nama da damo svoja engleska rešenja, podstakla nastanak novih problema? Mi smo već u našoj generaciji preživeli dva izazova koja su se podvrgla trijumfu demokratije i industrijalizma u današnjem značenju ovih termina. Posebno ekonomski sistem industrijalizma, koji

37 Profesor K.H. Mekilvejn (C.H. Mc Ilvaine) u *The Cambridge Medieval history*, vol VII, (Cambridge 1932, University Press), str. 709–710

38 Vredno je pažnje zabeležiti da Englezzi, sa njihovim političkim pronalaskom parlamentarne vlade u XVII veku, stekli preimcu na osnovu prethodnog industrijskog izuma umetnosti štampanja. Štampane novine su veoma doprinele kruženju i publikaciji dokumenata.

39 Vidi I. A., init., u tomu I, gore.

označava lokalnu specijalizaciju u skupoj i veštaj proizvodnji za svetsko tržište, zahteva uspostavljanje neke vrste političkog svetskog poretka kao okvira za operacije industrijalizma na ovoj nužnoj širom sveta rasprostranjenoj skali. Uopšteno gledajući, oba, i industrijalizam i demokratija zahtevaju od ljudske prirode veću ličnu samokontrolu, uzajamno poštovanje, saradnju odanu opštem dobru ljudske društvene životinje pogodnu za praksu, zbog čega su ove nove institucije bez presedana najmoćniji materijalni pokretač u svim ljudskim društvenim delatnostima. O ova dva izazova govorili smo mnogo više ranije kada smo pokušali da odredimo budućnost Zapadne civilizacije.⁴⁰ Na ovom mestu, samo će sugerisati, da izazovi sa kojima se danas suočavamo nisu potpuno različiti od onih sa kojima su se suočavala druga društva u drugim vremenima.⁴¹ Ovde nam je namera da se podsetimo da naše sadašnje izazove ne istražujemo za njihovo dobro, već da ih jednostavno osmotrimo da li oni mogu da evociraju bilo koji od novijih primera povlačenja-i-povratka.

Ovo razmatranje će biti drugačije, jer su ovi izazovi vrlo savremeni zato što su mogući odgovori na njih još uvek u rudimentarnoj fazi. Ne možemo biti ni mnogo određeniji jer ono što sada na vidiku naziremo može da nas odvede i na pogrešan put. Predmet ovog razmatranja, koje je opasan poduhvat jer još nismo dali objašnjenje za sadašnje stanje ruskog pravoslavnog hrišćanstva, zburjuje nas svo-

40 U XII delu, dole.

41 Na primer, izazov koji utiče na kreiranje političkog svetskog poretka u okviru ekonomskog svetskog reda je granica suočavanja nekog društva koje je vično ekonomskoj promeni sa lokalnog samopostojanja i "ekstenzivne" ekonomije na intenzivnu i ekumensku međuzavisnu ekonomiju. Helenski svet se suočio sa novim izazovom kada je prihvatio novu ekonomiju Solonove Atine (vidi deo III.B, str. 422, fuznota 3, i sadašnju glavu str. 340, fuznota 1, srednjovekovni kosmos zapadnog grada-države koju je primenjivao ekonomiju intenzivnog međuzavisnog tipa od početka. (Možemo zabeležiti u prolazu da ovaj izazov, sa kojim se suočilo naše moderno Zapadno društvo, nikad se nije uspešno susreo sa srednjovekovnim kosmosom grada-države, ili u helenskom svetu i da je ovaj izazov prouzrokoval slom ova društva.) Ponovo je izazov koji je iskrnuo u materijalnoj "energiji" koju industrijalizam i demokratija zahtevaju nije bio nepoznat jednom ili drugom od ova dva društva, sa kojima se danas naše društvo suočava sa nepredviđeno velikim rastom. Povećanje u materijalnoj "energiji" koju je Helada prihvatiла tokom pola veka između odbijanja Kserksove invazije i kraja atinsko-peloponeskog rata reflektovao se u često korišćenoj reči Tukididovoj (O značenju naredne promene u smislu ove grčke reči, vidi deo VII, dole). Kao i srednjovekovni zapadni gradovi-države, one su bile pobedene od izazova, uvećane u energiji, kao i od izazova koji je zahtevao svetski red. Zaista, ovaj unutrašnji pad kosmosa srednjovekovnog grada-države korespondira uspešno sa ova dva izazova koja su označila spoljni neuspeh preoblikovanja ostatka Zapadnog sveta u jednu sliku. Ovaj poslednji pad, kao što smo videli će povući konsekvencu kroz problem preoblikovanja sa skale grada-države na nivo kraljevstva – države što je postalo vremenom glavni problem Zapadnog društva u celini. A dva problema, problemi "svetskog" reda i materijalne "energije" će biti privremeno u zasenuku jer je izbio u prvi plan problem "promena skale". Ovaj kasniji problem se suštinski rešava u kasnijim periodima devetnaestog veka. A sad u dvadesetom veku, problemi "svetskog reda" i materijalne energije koja nije našla rešenje u kosmosu srednjovekovnog grada-države, predstavili su sebe ponovo – ovog puta uporniji više nego ikad na novopostignutom nivou velikog društva.

jom očiglednom kontradikcijom od kada smo pokušali da ga analiziramo, ovaj problem u različitom kontekstu u ranijim delovima ove studije.⁴²

U ruskom komunističkom pokretu, možemo otkriti, pod zapadnjačkom maskaradom, zilotski pokušaj da se slomi politika pozapadnjačenja koja je nametnuta Rusiji, dva veka pre Lenjinovih dana, od Petra Velikog. Vidimo da ova maskarada postaje, hteli ne hteli, ozbiljna. Možemo zaključiti da je zapadni revolucionarni pokret primljen nerado u pozapadnjačenoj Rusiji kao antizapadni gest kada se pojavio, neочекivano postavši potentnija snaga pozapadnjačenja u Rusiji nego bilo koja druga primljena zapadna vera. Trudimo se da izrazimo ovaj ishod poslednje faze društvenih međuodnosa između Rusije i Zapada u formuli da se jedan odnos koji se izražavao u spoljnjem kontrastu između dva odvojena društva transformisao u unutrašnje iskustvo velikog društva u koji se Rusija inkorporirala. Možemo li sada mnogo jasnije da definisemo kakav je oblik to iskustvo uzelo? Možemo li sada objasniti očiglednu kontradikciju komunističkog ruskog simulantog, centrifugalnog i centripetalnog pokreta *nasuprot* Zapadnom društvu kroz formulu da je Rusija koja se povukla sa mesta u velikom društvu, u isto vreme pokušala da izvrši jedno vremensko povlačenje iz opštег društvenog života u kojem se upisala kao *force majeure*: Da li je taj pokušaj načinila u nameri da odigra ulogu kreativne manjine sa ciljem da na taj način podstakne rešenje nekih savremenih problema velikog društva? Ako je ovo pravo objašnjenje ruskog sadašnjeg smera, nije onda teško razumeti zašto se ruska misao uputila tim pravcem, jer sa ovim povlačenjem, u ovim okolnostima i tim proklamovanim ciljevima daje satisfakciju dvema jakim ruskim željama. To zadovoljava impuls, koji Rusi poseduju još od svoje nezapadnjačke prošlosti, beg od zapadnog teškog rada. Ako to imamo u vidu, posle svega, čini se nemogućim da Rusija permanentno slama svoje zapadne mreže, tako da će ona na kraju načiniti korak ka povratku Zapadnom društvu, u kreativnoj ulozi koja će joj omogućiti da se prelije u velike šake zapadnog života, po više ili manje ruskom obrascu.

(Sa engleskog preveo Danilo Egelja)

42 Vidi III. C(i)(d), str. 200–202, gore.